

Az Avasvidék demográfiai képe

Fölmérésünket az Avasban végeztük 1975 nyarán. Ismeretes, hogy ez a körzet az országhoz és a megyéhez (Szatmár) képest bizonyos fokú sajátosságokkal rendelkezik a városiasodás, területbeosztás, a műveltségi és civilizációs színvonal tekintetében, beleértve a demográfiai vonatkozásokat is. A társadalmi-népességtudományi jelenségek különleges vonásainak megismerése végett az összehasonlító megközelítés módszerét alkalmaztuk; fölhasználtuk a megyei és az országos statisztikai-demográfiai adatokat, valamint a kérdőívek segítségével szerzett értesüléseket; három falu (Avasújfalú, Ráksa és Túrvekonya) 451 családjának 899 tagja — a szóban forgó övezet lakosságának negyede — alkotta a tanulmányozott csoportot.

Fölmérésünk alapvető célja egyes demográfiai jelenségek befolyásolási mechanizmusának a megismerése volt: mennyiben hatnak a születésre, termékenységre, házassodásra bizonyos társadalmi-gazdasági tényezők, s ugyanakkor megállapítani, hogy a demográfiai jelenségeket milyen mértékben alakítja a házastársak szándéka, akarata. Az ilyen fölmérésnek nagy a jelentősége, ha tekintetbe vesszük, hogy az Avas vidékének távlati korszerű átalakításához ismernünk kell az övezet lakossága növekedési ütemét, minthogy a majdan rendelkezésre álló munkaerő mennyisége nyilvánvalóan függ a népesség jövőbeli gyarapodásától.

Minthogy a demográfiai jelenségek megnyilvánulási területe általában a család, olyan fogalomrendszerrel dolgoztunk, amely a szociológiában és demográfiában egyaránt honos, és a demográfiára jellemző tisztán mennyiségi, statisztikai-matematikai elemzést meghaladtuk oly módon, hogy interdiszciplináris, szociodemográfiai módszereket alkalmaztunk. Hasonlóképpen ötvöztük a klasszikus keresztmetszetelemzést (transzverzális, szinkronikus) a visszatekintő bemutatással (longitudinális, anamnesztikus), s ilyenformán a demográfiai jelenségeket a fejlődés, átalakulás távlatából tanulmányozhattuk.

A család szerkezete

1975-ben egy társadalomkutatási intézet adatainak földolgozása nyomán több amerikai szociológus arra a következtetésre jutott, hogy az amerikai családoknak alig két-három százalékában él együtt a három nemzedék. Az Egyesült Államokban az a törekvés tapasztalható — mutat rá Talcott Parsons —, hogy a család (háztartás, az otthon) egyre inkább csak a szűk magvára korlátozódik. Ezt a magvat napjainkban jórészt azok alkotják, akik 1940—1960 között születtek. Ugyanebben az időszakban — mutat rá Parsons — az olyan családtagok száma, akik nem rokonai a családfőnek, 7,7%-ról 5,5%-ra, a lakásbérlők és a személyzet aránya pedig 4,3%-ról 1,5%-ra csökkent.

A család intézményének ez az átépülése, a háromnemzedékesről a kétnemzedékesre való átváltása világjelenség, amely jellemző Romániára is. Ez a törekvés — úgy véljük — a következőkkel magyarázható: a) az iparosodás városba vonz számos fiatalot, akik a szülőtől különálló családot alapítanak; b) az életszínvonal növekedése az ifjaknak bizonyos fokú anyagi függetlenséget biztosít; c) az óvoda-és iskolahálózat kiterjedése nyomán a család régebbi nevelői tevékenységét az intézmények látják el, aminek köszönhetően a fiatalok egy része lemondhat a nagyszülők gyermekgondozásáról.

Az Avasban a család leszűkülésének ez a folyamata lassúbb, mint Szatmár megyében vagy az ország más részén. Ezt tükrözi a családtagok számának középárányosa is: 1966-ban egy avasi családra 4,1 fő jutott, a megyében 3,4, országosan pedig 3,2. 1974-re azonban ez a mutatószám 3,6-ra süllyedt, s ilyképpen közel került a megye, illetve az ország középárányosához. Ez a folyamat nyilvánvalóan a több nemzedéket egyesítő családok szétválásával és új, különálló otthonok, háztartások, családi gazdaságok létrejöttével magyarázható.

A házasság

Az első házasságra lépők életkora — amely nagymértékben függ a vidéktől és a korszaktól — döntő módon meghatározza a házassági mozgalomra vonatkozó mutatókat. A házasulók életkora Amerikában csökkenő irányzatot mutat az utóbbi években; a férfiaknál 22 esztendőre, a nőknél 20-ra apadt. Franciaországban az elmúlt évszázad során a férjhezmenő lányok átlagos életkora 26 évről 23-ra, a nő-sülő férfiaké pedig 29-ről 26-ra csökkent. Romániában 1957-, 1958-, 1959-ben a házasodók életkora mind a két nemnél 20 és 24 év között mozgott, 1966-tól kezdve azonban a nők esetében 20 év alá csökkent, ma pedig 20 év és 7 hónap.

Ha az avasi házasulók életkora középarányosának alakulását negyven évre visszamenőleg kiszámítjuk, kiderül, hogy viszonylag kiegyenlített szintű a férfiak esetében (különösen az 1941—1945-ös időszakban), a lányoknál viszont enye emelkedést mutat. Tehát az ország és a világ irányzatával ellentétes módon alakul.

A hosszanti vizsgálat nyomán úgy tűnik, hogy viszonylag egyöntetűen alakul a házasulók életkora, a keresztmetszeti megközelítés alapján viszont egyenetlenség, aszimmetrikusnak látszik. Amilyen mértékben például a lányok egy része már 15-16 évesen férjhez megy, ugyanolyan mértékben más részük csak 22-24 évesen lép házasságra. Hasonló a helyzet a fiúknál is: némelyek már 18-20 éves korukban megnősülnek, mások viszont csak 25-27 évesen.

Ha arra gondolunk, hogy a házasulók életkora döntő módon kihat a lakosság termékenységére, akkor azt kell mondanunk, hogy az előbb említett eltérés, aszimmetria okainak földterítése külön tanulmányt érdemelne. Lehetséges, hogy ilyen vizsgálat esetén a legjellemzőbb adatokhoz nem a szociológusok vagy a jogászok jutnának, hanem a néprajzosok. Minthogy a vizsgált családok többsége magángazdálkodást folytat (az Avas nagy része hegyvidék), munkahipotézisként számolnunk kell azzal, hogy az említett eltéréseket elsősorban a kis magángazdaságok jellege (a földterület nagysága, a családtagok száma) határozza meg.

1876—1924 között az ezer lakosra jutó házasságok száma Romániában 7,9 és 14,7 között ingadozott, szemben például Belgiummal, ahol 7 és 8,2, Franciaországgal, ahol 7,4—12,1, vagy Olaszországgal, ahol 7,6 és 10,5 között váltakozott ez a mutató. 1966-tól 1975-ig Avasvidéken a minimum 8,1 volt (1970-ben, amikor — valószínűleg az árvíz miatt — meredek esés mutatkozik a házasságok számában), a maximumot pedig (9,7) 1971-ben érte el. A vidék átlagos házasságkötési arányszáma — 9,2 ezrelék — magasabb mind a megyei (8), mind pedig az országos (7,5 ezrelék) mutatónál.

Termékenység és a nemzedékek

A termékenység és a házasság tartama közti kapcsolatot vizsgáló számítás kimutatta e kettő közti szoros, közvetlen összefüggést, ami azonban nem jelenti azt, hogy a termékenységet közvetlenül meghatározná a nemző-, illetve születőkor kiterjedtsége.

Az Avas vidékén a 19-24 év közöttiek alkotják a legtermékenyebb korcsoportot. Utánuk következnek a 25-30 évesek. A mai 31-35 esztendőss asszonyoknál már a termékenység csökkenése mutatkozik. Ettől kezdve fokozatosan fogyatkozik a gyermekszám.

Ez az apadás nem zuhanásszerű, hanem évtizedek óta tartó lassú folyamat. Eszerint azok az asszonyok, akik ma 31-40 évesek, 20-24 esztendőss korukban 1,03 gyermeket szültek, 25-29 éves korukban pedig 1,88 gyermeket. Ezzel szemben azok, akik napjainkra betöltötték már az ötven évet, termékenyebbek voltak: 20-24 éves korukban 1,46 gyermeket hoztak a világra, 25-29 évesen pedig 1,48-at. Ez utóbbi csoporthoz közel áll a mai 41-50 évesek korosztálya, ők 20-24 esztendősen 1,51 gyermeknek adtak életet, 25-29 esztendőss korukban pedig 1,41-nek.

Mind a négy asszonynemzedék esetében a 15-20 éves korban szült gyermekek száma nagyjából azonos: 0,84 azoknál, akik ma 21-30 évesek, 0,74 a ma 31-40 éves korosztálynál, 0,63 a mai 41-50 éves nemzedéknél és 0,76 az 51 esztendőt meghaladottnál. Az adatoknak ez a viszonylagos hasonlósága egyben arra is utal, hogy a férjhezmenési életkorban nem állott be jelentős változás, ugyanis az életkor növekedő módosulása a termékenység idejét későbbre tolta volna ki, a csökkenés viszont növelte volna a korai termékenységet.

Elmondhatjuk tehát, hogy a házasságon belüli tartós termékenység (amely általában összefügg a korai házasságkötéssel), valamint a születések közti kielégítő időszak Avasvidéken biztosítja a megyei és az országos átlagot meghaladó születési

arányt és természetes szaporulatot. Ily módon biztosítottnak látszik a körzet folyamatos gazdasági fejlődéséhez szükséges munkaerő újratermelése.

A természetes szaporulat alakulása a következő:

	Avasvidék		Szatmár megye		Románia	
	Természetes szaporulat	Mutató	Természetes szaporulat	Mutató	Természetes szaporulat	Mutató
1968	1169	19,5	5321	14,6	337 582	17,1
1969	1321	22,5	4882	13,3	264 539	13,2
1970	1264	21,0	4710	11,6	233 779	11,6
1971	1320	21,5	2508	11,0	205 840	10,0
1972	1192	19,4	2796	11,2	199 360	9,6
1973	1143	18,4	3984	10,1	175 137	8,4
1974	1124	18,2	2832	12,4	236 446	11,2
Összesen	8533	19,9	27033	11,9	1 652 683	11,5

Az eszményi gyermekszámról alkotott felfogás

Ha ez ideig az avasi családot viszonylag egységes jellegűnek láttuk, a saját újratermelésére vonatkozó vélekedéseket illetően már eltérést, árnyaltságot, különbözőzést fedezünk föl. Egyes családokban már határozottan megfigyelhető a tudatos családtervezésre irányuló törekvés. A „demográfiai magatartás“ általában pozitívnak mondható, egyes családoknál azonban negatív. Valószínű, hogy ha hosszabb időszakra (10-12 év) vonatkozóan tanulmányoznánk a házasságkötés és az első gyermek világrajtote közt eltelt időköz, kiderülne, hogy az avasi lakosság egy része bizonyos mértékben negatív demográfiai magatartást tanúsít, különösen annak a nemzedéknek a nőtagjai, akik 1933 és 1944 között születtek.

Ha a megkérdezettek arra vonatkozó válaszait, hogy mi az eszményi gyermekszám, összevetjük a ténylegesen elért „állománnyal“, akkor az egyezések mellett nyilvánvaló ellentmondásokat is fölfedezhetünk. Így például a gyermektelen szülők 27,5%-a két gyermeket szeretett volna, 13,5%-uk öt gyermeket, 9,3%-uk három gyermeket és csupán 2,8%-uk nem óhajtott volna egyetlenegyét sem. A sok-(öt vagy több)gyermekes családok közül 4,9% csak egyetlen gyermeket szeretett volna eredetileg, 8,7% kettőt, 8,1% hármat, 4,9% négyet, 48%-nál pedig — bevallásuk szerint — annyi a gyermek, ahányat akartak. Az utolsó gyermek születését nem óhajtotta a férfiak 7,8%-a és az asszonyok 12,9%-a a következő okok miatt: a) egészségi állapot, b) a gyermekekre vigyázó felnőttek hiánya olyan családoknál, ahol az asszony gyárban dolgozik, c) anyagi gondok, d) előrehaladott kor (erre főleg az asszonyok hivatkoztak), e) nem telt el elég idő az előző gyermek születése óta. Egyébként a gyermekek születése közti időszak a vizsgálati csoportnál Avasújfaluban 2,5 év, Ráksán pedig 3,3, ily módon a negyedik gyermek születéséig átlagosan 2,9 év.

A gyermekek nevelésében, különösen a népes családok esetében, a főszerep az anyákra hárul. A férfiak általában csak alkalmilag foglalkoznak velük. A gyermekekre ügyelő személyek hiánya egyébként fölveti azt a más kutatók által is jelzett ellentmondást, amely egyfelől a demográfiai követelmények, másfelől pedig a nő társadalmi önmegvalósításának lehetőségei közt mutatkozik, ugyanis a modern társadalom nem mondhat le arról, hogy a nő a férival egyenlő arányban valósítsa meg önmagát gazdasági, társadalmi, művelődési téren, ugyanakkor nem hunyhatunk szemet afölött, hogy társadalmi státusának ilyen irányú változása negatívan befolyásolja feleség- és anyai hivatását. Minthogy a vizsgált csoportban kevés az iparban dolgozó asszony, nem vonhattunk le érvényes következtetést arra vonatkozóan, hogy termékenységüket a gyári alkalmaztatás mennyire befolyásolja, de világjelenség, hogy a dolgozó nőknek kevesebb a gyermekük, mint az otthon maradt parasztasszonyoknak. Több ipari államban végeztek erre vonatkozó fölméréseket, amelyekből kiderült, hogy a többgyermekes anyák munkavállalása sokkal inkább függ a legkisebb gyermek korától, mint a gyermekek nagy számától. Ezért a nők foglalkoztatottsága a legmagasabb fokú 18-20 éves korukban, a legalacsonyabb 30 év körül, és újra növekszik 40 éves korukig.

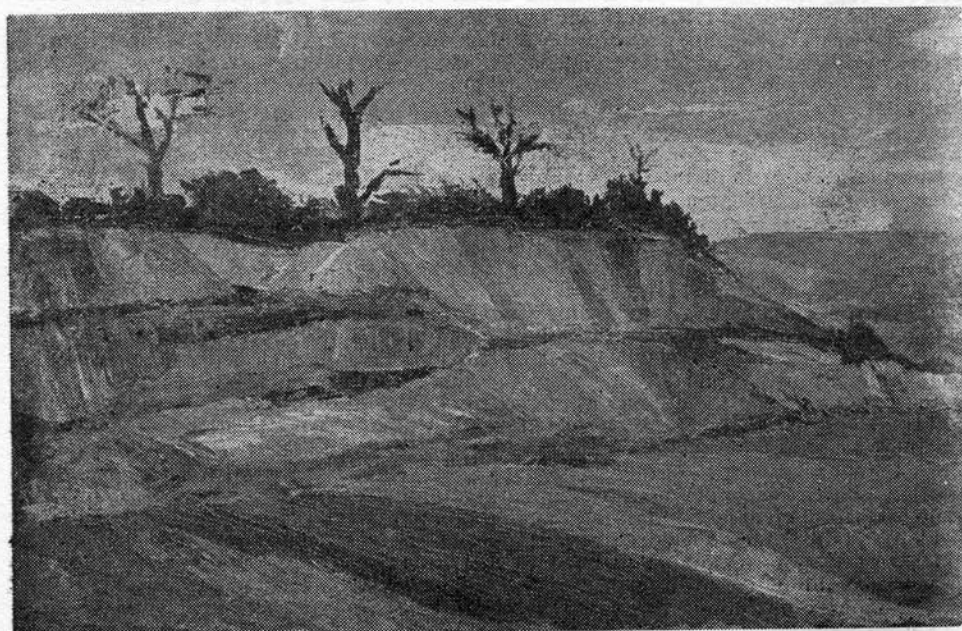
Fölmérésünk adatai bizonyos gyakorlati és módszertani következtetések levonására nyújtanak lehetőséget.

A demográfiai előrevetítésnél fönntartásokkal és óvatossággal állíthatjuk, hogy

az avasi lakosság az 1974. évi 61 716-ról 1990-ig 93 000-re fog szaporodni. Megtörténhet, hogy a vidék fokozott iparosítása és városiasodása pozitív irányú népmozgást idéz majd elő, azaz bevándorlást, aminek következtében az előreláthatónál nagyobb létszámot ér el a lakosság, de fordítva is történhet: ha az iparosítás a jelenlegi szinten marad, akkor a lakosság egy része elvándorol, és nem éri el a jelzett növekedést. Tény azonban, hogy ez a vidék bevándorlás nélkül is kedvező föltételeket kínál demográfiai szempontból az iparosításhoz és a korszerű fejlődéshez.

Ahhoz, hogy a lakosság alakulásában mutatkozó népmozgalmi törekvéseket szervesen beilleszthessük a vidék gazdasági és társadalmi fejlődésének egészébe, föltétlenül szükségesnek mutatkozik a különböző tudományágak együttműködése. Ezt nem csupán a társadalomtudományok episztemológiai kérdéseinek, gondjainak a kellő tisztázása írja elő, hanem a társadalmi gyakorlat követelménye is. A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom létrehozásának gazdag programja előretérítő elemzést igényel minden (makro- és mikrostrukturális) szinten, amit csupán több tudományág együttműködése révén valósíthatunk meg. A pártprogram előírja, hogy mind nagyobb figyelmet kell fordítani a család — a társadalom alapvető sejtje — megerősítésére, a természetes szaporulat növelésére avégett, hogy megfelelően alakuljon a lakosság korösszetétele, hogy biztosítsák népünk életereje, fiatalága, s ily módon mint szocialista nemzetnek a jövője. E célból az eddiginél sokkal jobban meg kell ismernünk a család fölöttébb bonyolult viszonylat- és kapcsolatrendszerét, amely magától értetődően interdiszciplináris tanulmányozást kíván. Ilyen értelemben érdekes, de mindenekelőtt hasznos volna olyan ok-okozati kapcsolatmodellek vagy kölcsönös függőségi modellek kidolgozása, amelyek a különféle gazdasági, demográfiai, társadalmi tényezők együtthatását tükröznék.

H. G. fordítása

Makár Alajos: Erózió